

๑. ศัพท์เฉพาะ

การพิจารณาว่าคำใด เป็นคำประสมนั้น จะเกี่ยวข้องกับศัพท์เฉพาะบางคำ ดังนี้

- ก. หน่วยคำ^๑ (morpheme) คือหน่วยที่เล็กที่สุดที่มีความหมายในภาษา หน่วยคำจะต้องมีความหมายคงที่ไม่่ว่าจะปรากฏที่ใดในประโยค
- ข. หน่วยคำอิสระ (free morpheme) คือหน่วยคำที่จะปรากฏได้ตามลำพัง^๒ และอาจจะปรากฏกับหน่วยคำอิสระด้วยกัน หรือกับหน่วยคำไม่อิสระก็ได้

ตัวอย่าง

- ก. เด็กชายโสภณเรียนเก่งมาก
- ข. โสภณ เป็น เด็กเก่งของโรงเรียนนี้
- ค. นักเรียนที่ดีควรรักเรียน

^๑เปรียบเทียบคำจำกัดความของหน่วยคำในงานวิจัยนี้กับ โครงสร้างภาษาไทย : ระบบไวยากรณ์ ของ ดร.วิจิตรน ภาณุพงศ์ หน้า ๘ "คำผสมและที่มาของหน่วยผสมในภาษาไทย" วิทยานิพนธ์ของ เสาวรัตน์ ดาราวงษ์ หน้า ๒๒ ภาษาศาสตร์เบื้องต้น ของ ดร.อุดม วิโรตม์สิวกชิตต์ หน้า ๑๑๗ และ การศึกษาภาษาไทยตามแนวภาษาศาสตร์ ของ ประสิทธิ์ กาพย์กลอน หน้า ๑๑๑.

^๒การปรากฏตามลำพังนั้น อาจจะปรากฏในภาษาถิ่นอื่น เช่น "ขาบ" (สัตว์เลื้อยคลานชนิดหนึ่ง) ปรากฏในภาษาสงขลา "โก้" ปรากฏในภาษาขอนแก่น การปรากฏตามลำพังในภาษาถิ่นนี้ทำให้ทราบว่าแต่เดิมหน่วยคำเหล่านี้เป็นหน่วยคำอิสระ นอกจากนี้ในการศึกษาภาษาเชิงประวัติช่วยทำให้สันนิษฐานได้ว่าหน่วยคำที่ปัจจุบันดูเหมือนเป็นหน่วยคำไม่อิสระนั้น แต่เดิมก็คือหน่วยคำที่ปรากฏตามลำพังเป็นหน่วยคำอิสระได้.

ในประโยค ก. หน่วยคำ "เรียน" เป็นหน่วยคำอิสระที่ปรากฏตามลำพังได้
 ในประโยค ข. หน่วยคำ "เรียน" ปรากฏร่วมกับหน่วยคำอิสระ "โรง" เป็น "โรงเรียน"
 และในประโยค ค. หน่วยคำ "เรียน" ปรากฏร่วมกับหน่วยคำไม่อิสระ "นัก" เป็น
 "นักเรียน"

หน่วยคำอิสระในภาษาไทย ส่วนใหญ่จะเป็นคำพยางค์เดี่ยว และปรากฏตามลำพัง
 ได้ แต่จะมีหน่วยคำอิสระบางหน่วยที่ดูเหมือนว่าปรากฏตามลำพังไม่ได้ เช่น หน่วยคำ
 "มะ" ในคำ "มะพร้าว" หน่วยคำนี้ได้มีผู้สันนิษฐานว่า "มะ" กร่อนมาจากหมาก ซึ่งมี
 ความหมายและปรากฏตามลำพังเป็นหน่วยคำอิสระได้ ดังนั้น ในงานวิจัยนี้เมื่อวิเคราะห์
 ส่วนประกอบของคำประสมที่มีคำ "มะพร้าว" อยู่ด้วย เช่น ก้านมะพร้าว ซึ่งหมายถึง
 "จุดหนึ่งที่มีลายคล้ายทางมะพร้าว" ก็จะเป็นดังนี้

นอกจากหน่วยคำ "หมาก" แล้ว ยังมีหน่วยคำอิสระหน่วยอื่น ๆ ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในกรณีเดียวกันนี้ คือ

๑. ตัว หน่วยคำอิสระที่ใช้ประสมกับหน่วยคำอิสระที่เป็นชื่อของสัตว์ จะกร่อนเป็น ตะ เช่น ตัว + ขาบ = ตัวขาบ → ตะขาบ
๒. ต้น หน่วยคำอิสระที่ใช้ประสมกับหน่วยคำอิสระที่เป็นชื่อต้นไม้จะกร่อนเป็น ตะ เช่น ต้น + เตียน = ต้นเตียน → ตะเตียน
๓. ตา หน่วยคำอิสระที่ใช้ประสมกับหน่วยคำอิสระที่เป็นชื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จะกร่อนเป็น ตะ เช่น ตา + วัน = ตาวัน → ตะวัน

๔. สาย หน่วยคำอิสระที่ใช้ประสมกับหน่วยคำอิสระที่เป็นชื่อวิยะ จะกร่อนเป็น สะ เช่น สาย + คีอ = สายคีอ → สะคีอ

๕. สาว หน่วยคำอิสระที่ใช้ประสมกับหน่วยคำอิสระที่เป็นชื่อคน จะกร่อนเป็น สะ เช่น สาว + ใ้ = สาวใ้ → สะใ้

๖. เฒอ หน่วยคำอิสระที่ใช้ประสมกับหน่วยคำอิสระที่เป็นชื่อของพันธุ์ไม้ชนิดต่าง ๆ จะกร่อนเป็น ชะ เช่น เฒอ + เอม = เฒอเอม → ชะเอม

ก. หน่วยคำไม่อิสระ^๑ (bound morpheme) คือหน่วยคำที่ไม่สามารถปรากฏได้ตามลำพัง จะต้องประกอบเข้ากับหน่วยคำอื่น ซึ่งจะ เป็นหน่วยคำไม่อิสระด้วยกัน หรือ เป็นหน่วยคำอิสระก็ได้

ตัวอย่าง

ก. ทำทางหมอนักเลงนำดู

ข. นักเรียนที่ดีต้องรักเรียน

ในประโยค ก. หน่วยคำ "นัก" และ "เลง" ต่างก็เป็นหน่วยคำไม่อิสระ ไม่สามารถปรากฏตามลำพังได้

ในประโยค ข. หน่วยคำ "นัก" เป็นหน่วยคำไม่อิสระ ส่วนหน่วยคำ "เรียน" เป็นหน่วยคำอิสระ

อนึ่ง มีข้อน่าสังเกตว่า หน่วยคำไม่อิสระบางหน่วยคำอาจมีรูปพ้องกับหน่วยคำอิสระได้ แต่การที่จะจัดว่าเป็นหน่วยคำอิสระนั้น ถือหลักว่า จะต้องมีความหมายประจำคำที่แน่นอน และมีที่ใช้ตามลำพังได้จริง ๆ

^๑เปรียบเทียบจำกัดความของหน่วยคำไม่อิสระใน โครงสร้างของภาษาไทย: ระบบไวยากรณ์ ของ ดร.วิจิตร ภูมิกุล หน้า ๘-๑๒ และ ใน "คำพยานและที่มาของหน่วยพยานในภาษาไทย" วิทยุ วัฒน ของ เสาวรัตน์ ดาราวงษ์ หน้า ๒๓.

ตัวอย่างเช่น คำว่า "ซี" ที่เป็นกริยาถ่ายกากอาหารออกทางทวารหนัก หรือ หมายถึงกากอาหารที่ร่างกายไม่ต้องการ ก็ย่อมเป็นหน่วยคำอิสระและเป็นคนละหน่วยคำกับ "ซี" ที่จัดเป็นหน่วยคำไม่อิสระ ไม่มีที่ใช้ตามลำพัง ต้องใช้ประกอบหน้าคำอื่นเพื่อแสดงความหมายในทางไม่ตี เช่น ซีเมา ซีขลาด ซีเหนียว เป็นต้น

๒. เกณฑ์ในการพิจารณาคำประสม

หน่วยคำอิสระตั้งแต่ ๒ หน่วยขึ้นไปที่เรียงต่อกันนั้น บางครั้งก่อให้เกิดปัญหาว่าเป็นคำที่เรียงกัน หรือเป็นคำประสม . เมื่อมีปัญหาเช่นนี้ จึงควรที่จะได้หาคำตอบ เพื่อแยกคำประสมออกจากคำที่เรียงกันนั้น

ก. คำจำกัดความของคำประสม

ในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยจะถือว่า คำประสม เกิดจากการนำหน่วยคำอิสระที่มีความหมายต่างกันมาประกอบกัน ส่วนหน่วยคำอิสระที่มีความหมายเหมือน คล้าย หรือเป็นไปในทำนองเดียวกันประกอบกัน จะได้คำซ้อน หรือที่พระยาอนุมานราชธน เรียกว่า คำไวพจน์ผสม^๑ และหน่วยคำอิสระหน่วยหนึ่งหน่วยใดที่ถูกนำมากล่าวซ้ำ ก็จะทำให้ได้คำซ้ำขึ้น ทั้งคำซ้อนและคำซ้ำจะไม่อยู่ในขอบเขตของงานวิจัยนี้

คำประสมจะต้องเป็นคำที่เกิดจากหน่วยคำอิสระที่มีความหมายต่างกัน ตั้งแต่ ๒ หน่วยคำขึ้นไปประกอบกัน คำประสมแต่ละคำจะต้องมีส่วนประกอบ ๒ ส่วน แต่ละส่วนนั้นอาจจะ เป็นหน่วยคำอิสระ หรือเป็นหน่วยคำอิสระซึ่งประกอบกัน เป็นกลุ่มคำ คำประสมหรือคำซ้อนก็ได้ ส่วนประกอบแต่ละส่วนจะต้องทำหน้าที่ร่วมกันเป็นคำคำเดียวกัน

ข. เกณฑ์สำคัญ

การทำหน้าที่ร่วมกันเป็นคำคำเดียว ถือเป็นเกณฑ์สรุปที่ครอบคลุมรายละเอียดในข้อต่อไปนี้

^๑ดูประกอบใน พระยาอนุมานราชธน, นิรุกติศาสตร์ ภาค ๒ (พระนคร :

๑) หน่วยคำทุกหน่วยที่ประกอบกันเป็นคำใหม่จะต้องให้ความหมายใหม่ที่ร่วมกันเป็นความหมายเดียว ซึ่งมีเค้าความหมายเดิม

คำที่เรียงกันนั้น ถ้าให้ความหมายที่ร่วมกันเป็นความหมายเดียวกันเท่ากับเป็นคำประสม แต่ถ้าแต่ละคำต่างก็มีความหมายเดิมเต็มคำ ไม่ได้รวมกันก็เท่ากับเป็นคำเรียงกัน

ตัวอย่าง ก. ทอดสะพาน

คำว่า ทอด และ สะพาน ที่เรียงกันอยู่มีความหมายเป็น ๒ ทาง

๑. ทอดสะพาน หมายถึง "การใช้สี่สายเข้าไปทำความสนิทสนมกับผู้ที่ต้องการความคุ้นเคย"^๑ หรือหมายถึง "กิจการของหญิงที่แสดงต่อชาย เป็นการเปิดโอกาสให้ชายใกล้ชิด"^๒

จะเห็นว่า คำว่า "ทอด" และ "สะพาน" ให้ความหมายที่ร่วมกันเป็นความหมายเดียว จัดเป็นคำประสม

๒. ทอดสะพาน หมายถึง การนำเอาไม้มาวางทอดเป็นสะพานเพื่อใช้เดินข้าม

จะเห็นว่า คำว่า "ทอด" และ "สะพาน" ต่างก็มีความหมายเดิมเต็มคำ ไม่ได้รวมกัน จัดเป็นคำ ๒ คำเรียงกัน ไม่ใช่คำประสม

ข. คนขับรถ

คำว่า คน ขับ และ รถ ที่เรียงกันอยู่มีความหมายเป็น ๒ ทางคือ

๑. คนขับรถ หมายถึง "ผู้มีอาชีพขับรถ" คือหาเลี้ยงชีพด้วยการเป็น

คนขับรถ

^๑ความหมายที่พจนานุกรมระบุไว้

^๒ความหมายที่ผู้วิจัยเป็นผู้ให้

จะเห็นว่า คน ขับ และ รถ ให้ความหมายที่ร่วมกัน เป็นความหมาย
เดี่ยวจัดเป็นคำประสม

๒. คนขับรถ หมายถึง "บุคคลหนึ่งบุคคลใดก็ได้ที่ขับรถ" คือไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ที่หาเลี้ยงชีพด้วยการเป็นคนขับรถ เพียงแต่ในขณะที่กล่าวถึงนั้นบุคคลนั้นกำลังขับรถอยู่

จะเห็นว่า คน ขับ และรถ ต่างก็มีความหมายเดิมเต็มคำ ไม่ได้รวมกัน จัดเป็น ๓ คำเรียงกัน ไม่ใช่คำประสม

๒) หน่วยคำทุกหน่วยที่ประกอบกันเป็นคำจะแบ่งแยกหรือแทรกคำหนึ่งคำใดลงไปอีกไม่ได้ ถ้าแยกหรือเอาคำอื่นมาแทรกแล้วจะทำให้ไม่สามารถสื่อความหมายตามต้องการ

นิศา อุตมผล ได้ใช้เกณฑ์คำประสมจะแยกหรือแทรกคำหนึ่งคำใดลงไปอีกไม่ได้^๑ เป็นหลักในการพิจารณาคำประสม ดังได้สรุปไว้ในงานวิจัยนี้แล้ว^๑ ในที่นี้จึงขอยกตัวอย่างแต่เพียงสังเขป ดังนี้

ก. คำประสม รับปาก "สัญญาจะทำตามถ้อยคำที่พูดกัน"
ดังประโยค ฉันยังไม่ได้รับปาก

คำประสม รับปาก จะแยกออกจากกันโดยแทรกคำอื่นลงไปหรือย้ายที่คำหนึ่งไปไว้ต้นประโยคไม่ได้

ถ้าแยกจากกันโดยแทรกคำอื่นลงไป เช่น

* ฉันยังไม่ได้รับเลยปาก^๒

หรือถ้าย้ายที่คำไปไว้ต้นประโยค เป็น

* ปากฉันยังไม่ได้รับ

เช่นนี้ก็折不สื่อความหมาย

^๑ อนุบทที่ ๒ หน้า ๔-๓๓

^๒ ประโยคที่ไม่มีมิใช้ในภาษา จะมีเครื่องหมาย * อยู่ต้นประโยค

แต่ถ้าคำที่เรียงกันไม่ใช่คำประสม เช่น รับผิดชอบ

ตั้งประโยค ฉันยังไม่ได้รับจดหมาย

เราสามารถแยกคำทั้งสองออกจากกันโดยแทรกคำอื่นหรือย้ายที่คำคำหนึ่ง

ไปไว้ต้นประโยคได้ ดังนี้

ฉันยังไม่ได้รับเลยจดหมาย

จดหมายฉันยังไม่ได้รับ

ข. คำประสม ถูก "ถูกมันเพราะเห็นเขาคำต้อย"

ตั้งประโยค อย่าถูก

คำประสมถูก จะแยกออกจากกันโดยแทรกคำอื่นลงไปหรือย้ายที่คำคำหนึ่ง

ไปไว้ต้นประโยคไม่ได้

ถ้าแยกจากกันโดยแทรกคำอื่นลงไป เช่น

* อย่าถูกฉันถูก

หรือถ้าย้ายที่คำไปไว้ต้นประโยค เป็น

* ถูกอย่าถูก

เช่นนี้ก็จะไม่สื่อความหมาย

แต่ถ้าคำที่เรียงกันไม่ใช่คำประสม เช่น อู๋ซ้า

ตั้งประโยค อย่าอู๋ซ้า

เราสามารถแยกคำทั้งสองออกจากกันโดยแทรกคำอื่น

ได้ ดังนี้

อย่าอู๋หนึ่งซ้า

๓) ลักษณะนามที่ใช้ร่วมกับคำประสมประเภทนามจะต้องเป็นลักษณะนามสำหรับ

คำทั้งคำ ไม่ใช่สำหรับหน่วยคำใดหน่วยคำหนึ่ง

ถ้าคำที่เรียงกันนั้นเป็นคำประสมประเภทนาม เมื่อจะใช้ลักษณะนาม

ต้องใช้ลักษณะนามที่เป็นของคำประสมทั้งคำ อย่างไรก็ตาม คำประสมบางคำอาจมีลักษณะนาม

ตรงกับลักษณะนามของคำที่นำมาประกอบกันเป็นคำประสมก็ได้

ตัวอย่าง ก. แก้มแก้ม ใช้ลักษณนาม "ผล" หรือ "ใบ"

แก้มใช้ลักษณนาม "ข้าง" แก้มใช้ลักษณนาม "คน" เมื่อรวมกันเป็นแก้มแก้ม ใช้เรียกชื่อขมพูชนิดหนึ่ง คือขมพูแก้มแก้ม จึงใช้ลักษณนาม "ผล" หรือ "ใบ" เป็นลักษณนามใหม่ ไม่เกี่ยวกับลักษณนามของคำที่นำมาประกอบกันแต่ละคำ

ข. กันชน ใช้ลักษณนาม "อัน"

กันและชน เป็นคำกริยา ซึ่งตามปกติจะไม่เกี่ยวข้องกับคำลักษณนาม แต่ก็อาจพูดได้ว่า กันก็ครั้ง กันก็หน หรือชนก็ครั้ง ชนก็หน ครั้งและหน ถือเป็นลักษณนามของคำกริยากันและชนได้ ครั้นเมื่อรวม ๒ คำเข้าด้วยกันเป็นกันชน คำกันชน ก็จะทำหน้าที่เป็นคำนาม และจะใช้ลักษณนามคำใหม่ว่า "อัน" ซึ่งจะเห็นว่าไม่เกี่ยวกับลักษณนามของคำกันและชน ที่นำมาประกอบกัน

อย่างไรก็ตามคำประสมบางคำอาจมีลักษณนามตรงกับลักษณนามของคำแรก ที่นำมาประกอบกันเป็นคำประสมก็ได้

ตัวอย่าง ก. ปลากัด ใช้ลักษณนาม "ตัว"

ปลา ใช้ลักษณนาม "ตัว" กัดเป็นคำกริยา ซึ่งตามปกติจะไม่เกี่ยวข้องกับคำลักษณนาม แต่ก็อาจพูดได้ว่า กัดก็ครั้ง กัดก็หน ครั้งหรือหน ถือเป็นลักษณนามของคำกริยากัด เมื่อรวม ๒ คำเข้าด้วยกัน เป็น ปลากัด ใช้เรียกชื่อปลาชนิดหนึ่งที่ใช้ลักษณนามร่วมกันว่า "ตัว" ซึ่งตรงกับลักษณนามของคำแรกที่นำมาประกอบกันเป็นคำประสม

ข. ผ้าเช็ดโต๊ะ ใช้ลักษณนาม "ผืน"

ผ้าใช้ลักษณนาม "ผืน" เช็ดเป็นคำกริยา ซึ่งตามปกติไม่เกี่ยวข้องกับคำลักษณนาม แต่ก็อาจพูดได้ว่า เช็ดก็ครั้ง เช็ดก็หน ครั้งหรือหน ถือเป็นลักษณนามของกริยาเช็ด ส่วนโต๊ะ ใช้ลักษณนาม "ตัว" เมื่อรวมกันเป็น ผ้าเช็ดโต๊ะ ใช้เรียกผ้าที่ใช้สำหรับเช็ดโต๊ะหรือเก้าอี้ไม่ใช้ทำประโยชน์อื่น ก็จะใช้ลักษณนามร่วมกันว่า "ผืน" ซึ่งตรงกับลักษณนามของคำแรกที่นำมาประกอบกันเป็นคำประสม

ค. เกศเสริม

นอกเหนือจากเกศดังกล่าวมาแล้ว การพิจารณาคำประสมอาจอาศัยหลักการออกเสียง เป็นส่วนเสริมเพื่อให้การพิจารณาชัดเจนขึ้น

การออกเสียงคำที่เรียงกันในภาษาไทย อาจจะต่างกันในการลงน้ำหนัก คำและการเว้นจังหวะคำ

ใน ระบบเสียงภาษาไทย บทที่ ๑๑ "ลักษณะพยางค์ของคำไทย" และบทที่ ๑๒ "หน่วยเสียงซ้อน" กาญจนา นาคสกุล^๑ ได้กล่าวถึงเรื่องการลงน้ำหนักคำและการเว้นจังหวะคำไว้ดังนี้

๑) ถ้าคำนั้นเป็นคำสองพยางค์ โดยเฉพาะถ้าเป็นคำสองพยางค์แท้^๒ พยางค์แรกจะเป็นพยางค์ที่ไม่ลงน้ำหนัก หรือจะกล่าวว่ามีน้ำหนักน้อยกว่าพยางค์ถัดไปได้ ส่วนพยางค์หลังจะลงน้ำหนักมากกว่าพยางค์แรก "และการลงน้ำหนักของพยางค์ในคำสองพยางค์แบบนี้ก็จะ เป็นแบบที่จะนำไปใช้กับคำสองพยางค์เทียมและคำหลายพยางค์ชนิดอื่น ๆ ในภาษาไทย"^๓

๒) ถ้าคำนั้นเป็นคำหลายพยางค์พบว่า พยางค์ที่มีน้ำหนักอาจจะเรียงติดต่อกันได้ตั้งแต่ ๒ ถึง ๔ ครั้ง แต่พยางค์ที่มีน้ำหนักเบา มักจะเรียงกันไม่เกิน ๒ ครั้ง และจะไม่ปรากฏเป็นพยางค์สุดท้ายของคำใด ๆ เลย คำใดมีพยางค์ที่มีน้ำหนักเรียงกันมากกว่า ๒ ครั้ง ก็มักจะตัดพยางค์ที่มีน้ำหนักเบาออกเสียพยางค์หนึ่ง หรือมีจะนั้นก็แปลงพยางค์ที่มีน้ำหนักเบาซึ่งมาข้างหลังให้กลายเป็นพยางค์ที่มีน้ำหนัก...

ทั้งหมดที่กล่าวมา เป็นเรื่องการลงน้ำหนักคำที่เรียงกันตั้งแต่ ๒ พยางค์ขึ้นไป คำประสมในภาษาไทยมีทั้งคำสองพยางค์และคำหลายพยางค์ การลงน้ำหนักคำก็จะ เป็นไปตามที่กล่าวมานี้

^๑กาญจนา นาคสกุล. ระบบเสียงภาษาไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๐๔-๑๒๗.

^๒ดูคำอธิบาย คำสองพยางค์แท้ และสองพยางค์เทียม ในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓ และ ๑๑๖.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑

ในเรื่องการเว้นจังหวะหรือเรื่อง "ช่วงต่อของเสียง" ที่ผู้เขียนกล่าวไว้นั้น พอสรุปได้ว่า ช่วงต่อของเสียงที่มีความหมายสำคัญในภาษาไทย คือ ช่วงต่อระหว่างพยางค์ และระหว่างคำ ซึ่งช่วงต่อนี้มี ๒ ประเภทคือ ช่วงต่อแนบชิด และช่วงต่อห่าง ช่วงต่อแนบชิดมีทั้งภายในคำและระหว่างคำ ช่วงต่อของเสียงซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าสัมพันธ์กับการออกเสียง คำประสมคือช่วงต่อแนบชิดระหว่างคำและช่วงต่อห่าง ช่วงต่อแนบชิดระหว่างคำจะปรากฏเป็นช่วงต่อของเสียงระหว่างพยางค์ทั้งหลายของคำหนึ่ง ๆ และเป็นช่วงต่อของคำที่ทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งในประโยคร่วมกันหรือมีความสัมพันธ์กันในทางไวยากรณ์แบบใดแบบหนึ่ง^๑ และในการถ่ายเสียงช่วงต่อของพยางค์นี้จะแสดงด้วยเครื่องหมายขีดกลางรูปเดียวกับยัติภังค์ คือ - เช่น คนขับรถ /khon - kháp - rót/ ส่วนช่วงต่อห่างหมายถึง ช่วงต่อที่เกิดระหว่างคำหรือระหว่างหน่วยประโยคซึ่งมีระยะเวลา นานกว่าช่วงต่อของพยางค์เล็กน้อย แต่ผู้พูดอาจจะหยุดจนสังเกตเห็นได้ชัดก็ได้ ช่วงต่อห่างนี้จะปรากฏอยู่ระหว่างคำ หรือ กลุ่มคำที่ทำหน้าที่ต่างหน่วยประโยคกัน เป็นส่วนประกอบของประโยคคนละส่วนกัน^๒ การถ่ายเสียงช่วงต่อห่างนี้จะแสดงด้วยสัญลักษณ์ || เช่น รถ + ขนของรถไม่ออก /rót || bən'thuk khá:y paj tá'lá:t/ สำหรับเครื่องหมายในการแสดงช่วงต่อของเสียงนั้น ผู้วิจัยจะไม่ใช้ตาม ดร.กาญจนา นาคสกุล เพราะเห็นว่า ช่วงต่อของพยางค์ เช่น คนขับรถ นั้น ไม่มีการหยุดเลย ดังนั้น จึงไม่จำเป็นต้องแสดงด้วยเครื่องหมายยัติภังค์หรือเครื่องหมายใด ๆ และสำหรับเครื่องหมายในการแสดงช่วงต่อห่างซึ่งจะปรากฏอยู่ระหว่างคำหรือกลุ่มคำนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า การหยุดมีจริง แต่ไม่ได้หยุดนานมากจนสังเกตเห็นได้ชัด จึงจะไม่ใช้เครื่องหมาย !! แต่จะใช้ | แทน

ช่วงต่อแนบชิดระหว่างคำและช่วงต่อห่างตามที่กล่าวมานี้ เป็นเรื่องที่มีสัมพันธ์กับการออกเสียงคำประสมว่าควรจะเว้นจังหวะอย่างไร จะเห็นได้ว่า ถ้าคำที่เรียงกันนั้นได้ทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งในประโยคร่วมกัน (เช่น เป็นส่วนหนึ่งของหน่วยประธาน) หรือ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๖.

มีความสัมพันธ์กันในทางไวยากรณ์แบบใดแบบหนึ่ง ช่วงต่อของเสียงของคำที่เรียงกันเหล่านี้จะต้องต่อแนบชิดกันไปเหมือนเสียงของพยางค์ทั้งหลายในคำคำเดียว จะไม่หยุดจนสังเกตเห็นต่อของเสียงได้ แต่ถ้าคำซึ่งเรียงกันเหล่านั้นทำหน้าที่ต่างหน่วยประโยคกันเป็นส่วนประกอบของประโยคคนละส่วน จะมีการหยุดพอให้สังเกตเห็นต่อของเสียงระหว่างคำแต่ละคำนั้นได้

อนึ่ง ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ^๑ ได้เขียนเรื่องการหยุดไว้ใน "จังหวะในภาษาไทย: การหยุด" โดยตอนหนึ่งได้กล่าวอ้างถึง พรรณี สาคกริก ว่าได้วิเคราะห์ความแตกต่างของคำประสม "น้ำแข็ง" และประโยค "น้ำแข็ง" ว่า คำประสม "น้ำแข็ง" เวลาที่พูดจะไม่มี การหยุด (juncture) แต่ประโยค น้ำแข็ง จะมีการหยุดระหว่าง "น้ำ" ซึ่งเป็นประธานของประโยค กับ "แข็ง" ซึ่งเป็นกริยาของประโยค

จากที่กล่าวมานี้ทำให้เห็นได้ว่า คำที่จะจัดเป็นคำประสมนั้น จะต้องมีการออกเสียงคำโดยมีการเน้นหนักไม่เสมอกัน เบาบ้างหนักบ้าง ตามธรรมชาติของการออกเสียงคำสองพยางค์แท้ หรือคำหลายพยางค์ และก็จะไม่มีการหยุดระหว่างคำ เมื่อเป็นเช่นนั้น คำประสมจึงมีการออกเสียงที่มีลักษณะต่างไปจากคำที่เรียงกันตามปกติ

ตัวอย่าง ก. น้ำแข็ง

•

น้ำแข็ง ออกเสียงได้ ๒ แบบ ดังนี้

๑. น้ำแข็ง เช่น น้ำแข็ง | หหมดแล้ว

๒. น้ำ | แข็ง เช่น น้ำ | แข็งหมดแล้ว

จะเห็นว่าถ้าออกเสียงตามแบบที่ ๑ การลงน้ำหนักคำจะเป็น -- คือเบาหนัก ซึ่งก็เป็นไปตามธรรมชาติของการออกเสียงคำ ๒ พยางค์ที่มีพยางค์หนักอยู่ท้ายคำ และในเรื่องจังหวะหรือช่วงต่อของเสียงจะเห็นว่าช่วงต่อของเสียงจะแนบชิดกันไปเหมือนเสียงของพยางค์ทั้งหลายในคำคำเดียว โดยจะไม่มี การหยุดระหว่างพยางค์ เป็นการออกเสียง

^๑ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ, "จังหวะในภาษาไทย : การหยุด", ใน เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย ๓ หน่วยที่ ๑-๖ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๔) หน้า ๒๔๘.

เหมือนคำคำเดียว จัดเป็นคำประสม ส่วนการออกเสียงตามแบบที่ ๒ นั้น การลงน้ำหนักคำจะเป็น - | - คือ หนัก | หนัก มีการลงน้ำหนักที่คำทั้งคู่ และมีการเว้นจังหวะของเสียงคือมีการหยุดหลังคำที่ลงเสียงหนักนั้นพอที่จะสังเกตช่วงต่อของเสียงได้ เป็นการออกเสียงของคำที่เรียงกัน ไม่ใช่คำประสม

ข. คนขับรถ

คนขับรถ ออกเสียงได้ ๒ แบบ ดังนี้

๑. คนขับรถ เช่น คนขับรถ | มาแล้ว
๒. คน | ขับรถ เช่น คน | ขับรถมาแล้ว

จะเห็นว่าถ้าออกเสียงตามแบบที่ ๑ การลงน้ำหนักคำจะเป็น - - - คือเบา เบาหนัก ซึ่งก็เป็นไปตามธรรมชาติของการออกเสียงคำหลายพยางค์ ที่มักจะมีพยางค์เสียงหนักอยู่ท้ายคำ และพยางค์เสียงเบาอาจจะอยู่ชิดกันได้ตั้งแต่ ๒ พยางค์ขึ้นไป และในเรื่องจังหวะหรือช่วงต่อของเสียงนั้นจะเห็นว่าช่วงต่อของเสียงจะแนบชิดกันไปเหมือนกับเสียงของพยางค์ทั้งหลายในคำคำเดียว โดยจะไม่มีการหยุดระหว่างพยางค์ เป็นการออกเสียงเหมือนคำคำเดียว จัดเป็นคำประสม ส่วนการออกเสียงตามแบบที่ ๒ นั้น การลงน้ำหนักคำจะเป็น - | - - คือ หนัก | เบา หนัก และมีการเว้นจังหวะของเสียงคือมีการหยุดหลังคำที่ลงเสียงหนักจนสังเกตช่วงต่อของเสียงได้ เป็นการออกเสียงของคำที่เรียงกัน ไม่ใช่คำประสม

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย